

TOLERANCIA A INTOLERANCIA OPTIKOU MENŠINY A VÄČŠINY

DRAFT!

"V Lessingovej dráme *Múdry Nathan* (1779) hovoria spolu bohatý žid a sultán Saladin. Nathan hovorí: 'Sultán, som žid.' Saladin hovorí: 'Ja som moslim. A kretan je medzi nami. Z tých troch náboženstiev iba jedno môže byť pravé. Povedz mi Tvoje poznanie, nech počujem Tvoje dôvody, o ktorých som nemal čas sám premýšľať.' Nathan: 'Skôr, ako sa Ti zverím, dovoľ mi porozprávať malú poviedku.' Keď sultán spolu s templárom vypočuli príbeh, odpovedali už sami: 'Nikdy som nežiadal, aby všetkým stromom rástla rovnaká kôra.' Templár už len dodal: 'A najhoršia je povera tú svoju vieru mať za znesiteľnejšiu ... a potom tejto jedinej chcieť zveriť hlúpe ľudstvo ...'." (podľa Tibora Ferka, SME, 3.1.2002)

POJEM TOLERANCIE

Vymedzenie tolerancie

Termín *tolerancia* pochádza z latinčiny a mal podobu *tollere*. Pôvodne tento termín mal význam uniesť bremeno, niesť ho. Odvozené sloveso *tolerare* má trojaký význam: znášať, trpieť; zniesť, vydržať, neklesať, uhájiť, prestať - prežiť; udržiavať, zachovávať, zakoušet. (Palouš, 1995)

Toleranciou rozumieme (Nowa..., 1996)

V technike **rozsah prípustnej nepresnosti.**

V medicíne **prispôsobenie sa organizmu prijímanej dávke substancie - lieku.** Toto prispôsobenie núti lekára zvýšiť dávku, aby bola účinná. Takáto tolerancia sa môže týkať aj liekov podobných, s ktorými sa ale organizmus ešte nestretol.

V imunológii stav, kedy **organizmus nereaguje imunitnou reakciou** na antigén, ktorý organizmus identifikoval ako taký, ktorý je potrebné akceptovať. V mechanizme vzniku imunologickej tolerancie hrajú významnú úlohu genetické činitele, ktoré rozhodujú o ich prezentovaní a ich rozpoznávaní. Od aktívnej tolerancie treba odlišiť situáciu, kedy imunitný systém je neaktívny pre vyčerpanie svojich možností, alebo pre geneticky podmienené neodpovedanie. Imunitná tolerancia voči vlastným tkanivám sa vytvára počas plodového života. V tom období je možné vytvoriť imunitnú toleranciu aj k cudzím antigénom, ak dôjde k prekonaniu prirodzenej izolácie organizmu od vonkajšieho prostredia.

V spoločnosti:

Uvedomelý súhlas s vyznávaním a hlásaním názorov, ktoré sú odlišné od našich a s voľbou spôsobu života, ktorý neaprobujeme, ale ktorý tí iní považujú za správny. Tolerancia potom znamená rezignáciu z násilia, ako prostriedku, ktorým možno vplyvať na postoje iných ľudí. Výnimkou sú situácie, keď:

- tieto postoje ohrozujú bezpečnosť a majetky iných osôb (tolerancia sa teda netýka zločincov, vrahov a pod., týka sa ale takých deviácií, ktoré možno považovať za súkromnú vec dotýčaných ľudí),

- ide o správanie ľudí, ktorým nie je priznaná schopnosť plne sa orientovať vo význame svojich činov.

K tomu možno dodať, že o tolerancii v spoločnosti hovoríme tiež vtedy, keď:

- Nestigmatizujeme ľudí ako členov nejakej skupiny (napríklad nehovoríme že pán Khon je určite vychytralý, lebo oni sú všetci takí) a človeka s ktorým sme v kontakte dokážeme zbaviť kolektívnej stigmy a jednať s ním bez tejto príťaž.

- Dokážeme dať novú šancu ľuďom, ktorí porušili nejakú sociálnu normu. Tá nová šanca je pochopiteľne adekvátne situácii, ktorú svojim činom vytvorili, podstatné je ale to, aby ju dostali.

Rozsah tolerancie sa historicky mení. Vo väčšine spoločností sa ako výsledok privilegovaného postavenia jedného morálneho systému nevyskytovala vôbec, alebo iba v obmedzenej miere. Tolerancia sa spočiatku týkala iných vierovyznaní a náboženských praktík. Postupne sa rozšírila na iné oblasti až po oblasť obyčajov.

Zásada tolerancie je dnes pomerne široko uznávaná a je často garantovaná dokonca právne. Napriek tomu býva často spochybňovaná a narúšaná.

Tam, kde je tolerancia plne rešpektovaná, vzniká problém hraníc tolerancie.

Podľa Filozofického slovníka (1985) sa tolerancia používa v obecnom a užšom význame.

Obecne tolerancia znamená znášanlivosť k spôsobom jednania, ktoré sa líšia od vlastných názorov a jednania.

V užšom zmysle tolerancia znamená znášanlivosť k iným náboženstvám, vyznaniam, kultom a svetonázorom vedľa tých, ktoré v štáte vládnu, umožnenie slobodného výkonu náboženských obradov a otvoreného priznania sa k svetonázorovému presvedčeniu a tiež poskytnutie všetkých občianskych práv ich stúpencom.

Podľa Radima Palouše (1995) ekvivalentom slova tolerancia je v češtine (aj v slovenčine) - **znášanlivosť**. Pociťuje sa ako láskavé či dokonca blahosklonné pripúšťanie postojov, názorov alebo chovania človeka či ľudí odlišného založenia. Najbežnejšie významové určenie je teda poznamenané prevahou trpnosti, pasivity. Znášame, čiže strpíme, nevnučujeme vlastné, nerozčuľujeme sa nad inakosťou iných.

R. Palouš hovorí aj o modernom významovom určení. Ten ktorý je tolerantný poníma vlastnú pravdu ako niečo, čo pripúšťa existenciu aj iných názorov, pripúšťa, že k pravde možno dospieť aj z iných východísk, a že aj vlastné stanovisko je dobove a situačne podmienené. Tolerancia, čiže znášanlivosť, chápaná moderne sa zakladá na určitej miere skepse k absolútosti akéhokoľvek osobného názoru, akejkolvek pravdy vyslovovanej človekom. Každý výrok je teda relatívny a treba ho považovať za pravdivý iba dočasne. Modernému človeku sa teda skutočná pravda sľubuje ako nikdy nedosiahnuteľný bod, hovorí sa nám, že nikdy nebudeme môcť spočinúť na konci, všetky dobové pravdy boli, sú a budú iba relatívne, dočasné. Znamená to, pýta sa R. Palouš, že sú nepravdami?

V spoločnosti sa tolerancia môže týkať oblasti duchovnej, mravnej, sociálnej. Do popredia v tejto súvislosti vystupujú dve skutočnosti:

1) Tolerancie sa viac dovoľávajú slabší, pritom je faktom, že je aj v záujme silnejších, pretože tolerancia obohacuje všetkých. Ak budeme vychádzať z predpokladu, že všetci aktéri na spoločenskej scéne majú na zreteli spoločné dobro, tak potom problémom sa ukázu hranice tolerancie. Každá skupina si definuje sama hranice, prekročenie ktorých považuje za neprípustné vzhľadom na zachovanie spoločného dobra a širších spoločných hodnôt - ktoré si definuje či interpretuje tiež sama, a to v súlade so svojimi potrebami a záujmami. Tolerancia v spoločnosti je preto možná prostredníctvom dvoch „mechanizmov“: alebo všetci aktéri nájdu oblasť spoločného záujmu, alebo nejaká „vyššia“ svetská či duchovná moc všetkým aktérom vnúti určitú hodnotu či zásadu ako referenčný rámec pre ich správanie a tým im vlastne stanoví hranice, v rámci ktorých sú nutení sa tolerovať.

2) Po druhé ide o individuálnu polohu tolerancie - ako reagovať na zlo a na zlých ľudí? Tolerancia vytvára v človeku vnútornú harmóniu, vyžaruje z neho, taký človek **vnáša** do každodenných interakcií pozitívne hodnoty, záujem o život svojich blízkych, vnáša ducha porozumenia. Do interakcií sa vnáša pozitívna energia, ktorá pomáha prekonávať neznášanlivosť, fanatizmus, diskrimináciu a pod. Takto chápaná a realizovaná tolerancia vytvára v spoločnosti atmosféru bratstva medzi skupinami ekonomickými, etnickými, rasovými, náboženskými. Pri takomto chápaní nie je problémom reagovať na to, že niekto robí niečo zlé, **problémom je, ako reagovať na zlo a na tých, ktorí ho svojimi činmi uskutočňujú**. Pridružuje sa k tomu pochopiteľne problém definície *zla*. A tiež vzťahy tolerancie a odpúšťania a mnohé iné, ktoré majú filozofický charakter.

Literatúra:

- FILO, J.: Význam tolerancie pre život. Pp. 1-2. In: *Forum scientiaiae*, ročník II, č. 10
 FILOZOFICKÝ ..., 1985. *Filozofický slovník*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
 KING, P. Tolerantion, London 1976
 LOCKE, J. List o tolerancji, Warszawa 1963
 NOWA..., 1996. *Nowa Encyklopedia Powszechna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
 OLÁH: Tolerancia proti kompromisom, SME, 13. 9. 1995
 PALOUŠ, R., 1995. Poznámky k problému tolerance. Pp. 240-245. In: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha: Akademie. K vydání připravil prof. PhDr. Milan Machovec, DrSc.
 Prezident KOVÁČ v Národnej Obrode k demokracii - september 1995.
 WOLTER, Traktár o tolerancji, Warszawa 1956

Podmienky, hranice a dilemy tolerancie.

Má tolerancia hranice?

Ak riešime problém hraníc tolerancie, hovoríme vlastne o problematike otvorenej a uzavretej spoločnosti.

Podľa K.R. Poppera (1994) sa otvorená spoločnosť vyznačuje kriticismom, antidogmatizmom, pripravenosťou otvorene diskutovať. Pričom jedinou rešpektovanou autoritou je rozum, vyznačuje sa ďalej rezignáciou z iracionálnych tabu, vierou vo všeobecné bratstvo (a nie plemenú výlučnosť) a tým, že sa buduje na individuálnom základe.

V súvislosti s tým na niektorých seminároch študenti poznamenávajú, že ak budujeme takúto otvorenú spoločnosť, potom v perspektíve ohrozujeme vlastne našu národnú identitu.

Domnievam sa, že ide o ďaleko vážnejší problém než o ohrozenie identity akejkoľvek etnokultúrnej skupiny. Nižšie uvedený stručný obsah článku poľského filozofa Leszka Kołakowského (Kołakowski, 1998a) svedčí o tom, že ak sa budeme usilovať o otvorenú spoločnosť, bude ohrozená najmä sloboda členov tejto skupiny. Inými slovami ide o to, že ak dosiahneme maximálnu mieru tolerancie, stratíme slobodu a tým aj toleranciu.

Kołakowski hovorí najprv o pochybnostiach. Podľa Poppera sú hodnoty okolo ktorých je vybudovaná otvorená spoločnosť - tolerancia, sloboda ducha, racionalita a nezávislosť na tradíciách - v harmónii. Kołakowski však tvrdí, že o harmónii sa nedá hovoriť, pretože žiadna z týchto hodnôt sa nedá uskutočniť bez ujmy na inej hodnote. Dokazuje to vývoj v krajinách, ktoré sa ešte koncom 19. storočia snažili o uplatnenie liberálnych zásad. Tvrdí, že tieto hodnoty sú v konflikte, pretože ak ich chceme uskutočniť spoločne, tak je nutné, aby sa vzájomne obmedzovali, pretože konsekvantné trvanie na niektorej z nich ohrozuje ostatné. Úplné uplatnenie liberálnych zásad znamená uvoľniť v spoločnosti jej samoničiacie sily. Ale bez dôvery v tradíciu nemôže žiadna spoločnosť existovať. Dôvera v tradíciu však znamená, že v bežných každodenných záležitostiach je možná tolerancia, ale vo veciach "svätých" pre spoločnosť tolerancia už možná nie je. Úplné uplatnenie liberálnych zásad by tiež znamenalo, že hlavnou prekážkou pre toleranciu je náboženstvo a vôbec najdôležitejšie regulačné okruhy nášho správania sa a konania.

Sloboda je podľa Kołakowského ohrozená v otvorenej spoločnosti hlavne pre nedokonalosť zásad liberalizmu. Dodajme tiež, že aj preto, že trh je v stave regulovať iba tie hodnoty, ktoré vstupujú do systému dopyt - ponuka. Akýkoľvek zásah do trhu, inými slovami preberanie rozhodovania v ekonomických otázkach štátom znamená obmedzovanie slobody.

Liberalizmus vychádza okrem iného z predpokladu, že do vzájomných vzťahov vstupujú slobodní ľudia, napríklad do pracovných vzťahov. Ale tak to nie je, jedna zo strán, vlastník, je silnejšia. Štát preto musí majiteľa pracovnej sily podporiť, to znamená právnym násilím obmedziť moc súkromnú či korporatívnu. Robotník nemá možnosť slobodnej voľby, tú mu musí zabezpečiť štát a iba tak môže dôjsť k tomu, čo nazývame slobodnou dohodou. Priemyselná legislatíva preto reguluje pracovný čas, prácu detí, výšku zárobku atď. Vlastníka zbavuje v niektorých oblastiach možnosti slobodného rozhodovania a obmedzuje tak jeho slobodné pôsobenie na trhu.

Kołakowski hovorí, že s týmito opatreniami sa dá súhlasiť, ale treba tiež domyslieť až dokonca zásadu, ktorá sa za nimi ukrýva, zásadu pomáhať slabšiemu proti silnejšiemu. Jej konsekvantné uplatňovanie vedie podľa neho k úplnej likvidácii konkurencie, a teda k likvidácii trhu. Úplná likvidácia trhu však znamená zavedenie totalitárnej spoločnosti, čo znamená, že jedni ľudia sú vybavení totálnou mocou a iní sú totálne slabí, zbavení akejkoľvek

moci. Takéto uvažovanie nie je podľa Kołakowského žiaden modelový výmysel zbavený reálneho podkladu. Všetky totalitné zriadenia začínali podľa neho hlásaním ideí bezpečnosti a istoty pre všetkých a potrebou brániť slabších právnymi prostriedkami pred tzv. nadmernou konkurenciou.

Podobne ako je to s ideou ekonomickej slobody, je to aj s ideou slobody duchovnej. Neide iba o inštitúcie, ktoré zabezpečujú slobodu politickej činnosti, slobodu slova a tlače. Ide aj o slobodu v spoločenských vzťahoch. Ak v nich vládne sloboda, mala by v nich vládnuť atmosféra nezávislosti na tradícii a tabu. Všetky spoločensky dôležité rozhodnutia by sa mali prijímať ako výsledok racionálnej diskusie, pretože v liberalizme nie je vyššia autorita ako je autorita ničím neobmedzeného rozumu. Spoločnosť slobodná od tabu a tradícií, ktorá nemá historicky posvätené morálne zásady, by musela byť spoločnosťou ľudí dospelých vekom aj duchom. Tak to ale nie je, a preto v spoločnosti existujú minimálne dve inštitúcie založené na autorite: rodina a škola. Vyplýva z toho, že tak morálna ako aj intelektuálna výchova sa musia opierať na autorite. Opieranie sa o autoritu však znamená narušenie zásady slobody ducha.

Útoky na túto autoritu v mene slobody vedú v konečnom dôsledku k totalitnej vláde štátu, lebo niekto musí nakoniec ustanoviť pravidlá hry. Pravidlá hry je potrebné ustanoviť preto, pretože spoliehanie sa na ľudskú prirodzenosť nás môže zaviesť k hobbesovskej vojne všetkých proti všetkým. Vyplýva z toho, že niekde je hranica, za ktorou už nie je možné útočiť v mene slobody na inštitúcie školy a rodiny založené na rešpektovaní autority tradícií a viery.

Hlavný problém otvorenej spoločnosti je podľa Kołakowského v tom, ako brániť jej pluralistické základy proti nepriateľom pluralizmu a nepoužívať pritom prostriedky, ktoré ničia pluralizmus. Ústavný poriadok, ktorý zabezpečuje občianske práva a politické slobody je sám proti týmto zásadám, keď výjme spod ochrany zákona totalitné hnutia a strany. Pôsobí však proti sebe, keď im zabezpečuje právnu ochranu. Dá sa to povedať aj tak, že tolerancia ako aj netolerancia k nepriateľom tolerancie nie je v súlade so zásadami pluralizmu. Nemožno totiž vopred vedieť, do akej miery možno v daných podmienkach uplatňovať toleranciu a nespôsobiť už zrútenie sa demokracie.

Toľkoto pochybnosti L. Kołakowského. Uzatvára ich konštatovaním, že je ťažké brániť demokraciu demokratickými prostriedkami, je to ale podľa neho možné, ak máme vôľu brániť ju. Tolerancia totiž podľa neho neznamená ľahostajnosť, pluralizmus spočíva na uznaní určitých hodnôt. A tolerancia a pluralizmus sú nerozlučnou dvojicou. Tvrdí, že tí, ktorí sú zástancovia demokracie, pluralizmu a v tomto zmysle otvorenej spoločnosti, by mali tieto hodnoty brániť a ústavný poriadok by nemal byť rovnako ľahostajný voči svojim obrancom aj nepriateľom. Inými slovami, bezbrehá tolerancia ohrozuje našu slobodu.

Túto myšlienku rozvíja L. Kołakowski v eseji o tolerancii (Kołakowski, 1998b).

Dilemy a pochybnosti

Súvisia s tým určité pochybnosti a niektoré dilemy.

Čo napríklad v tejto súvislosti konštatovať o skupinovej a konkrétne národnej identite? To isté, čo Kołakowski konštatuje vo vzťahu k demokracii? - bezbrehá tolerancia ohrozuje identitu skupiny, národa a ak ju skupina nechce nahradiť ľahostajnosťou a nihilizmom nemôže byť tolerantná voči tým, ktorí túto identitu ohrozujú. Ak by to bolo tak, potom by to znamenalo, že primárne problémom nie je tolerancia, ale to, ČO skupina považuje za svoju identitu a AKO to premieta do systému inštitucionalizovanej sociálnej kontroly. Otázka

tolerancie ku kultúrnej inakosti bude potom inak vyzerat' napríklad v národe, ktorého identita spočíva na multikultúrnom modeli (napríklad Kanada) a inak v národe, ktorý svoju identitu odvodzuje od viery v spoločný pôvod a jazyk (napríklad národy strednej Európy). Inak bude vyzerat' tolerancia k zneužívaniu sociálnych dávok v skupinách, ktoré zo svojich daní platia skupinovú solidaritu a inak v skupinách, ľudí s kultúrou permanentnej chudoby. A pod.

Otázku hraníc tolerancie treba skúmať nielen v súvislosti s otázkami demokracie, slobody, sociálnej spravodlivosti či solidarity, skupinovej identity, ale aj vo vzťahu k problematike sociálnych intervencií. Súvisí s tým otázka, ktorú možno prenesene formulovať takto: tolerovať, že niekto, kto je postihnutý napríklad zlou výchovou v rodine a pobytom v deprivovanom sociálnom prostredí, ma podrazil, prenesene povedané vrazil mi nôž do chrpta? Tolerovať to, pretože chápeme jeho čin? A ide iba o tolerovanie, alebo s tým súvisí otázka viny a odpustenia? Toto a iné sú všetko témy, ktoré se do tejto škice nevojdú, ale bez ich zodpovedania nie je možné realizovať sociálnu prácu.

Literatúra

- Kořakowski, L., 1998a. Samozatrucie społeczeństwa otwartego. In: *Gazeta Wyborcza*. ???
Kořakowski, L., 1998b. O tolerancii. Pp. 26-30. in: *Meléi prednášky o veľkých problémoch*. Bratislava: Kalligram.
Popper, K.R., 1994. Otevřená společnost a její nepřátelé. Praha: ISE, edice OIKÚMENÉ.

Mechanizmy intolerancie a jej prekonávanie.

REAKTÍVNA A ETIOLOGICKÁ PARADIGMA INTOLERANCIE

Sociológia o tolerancii pojednáva vtedy, keď hovorí o vzájomných vzťahoch skupín, ktoré sa odlišujú v niektorých významných spoločenských znakoch. Veľmi zjednodušene možno povedať, že problematika tolerancie sa dostáva do popredia vtedy, keď skupina „my“ má zaujať stanovisko k správaniu sa skupiny „oni“, ktorú skupina „my“ považuje za deviantnú či inak ohrozujúcu. K problematike tolerancie pristúpime preto prostredníctvom deviacie.

(voľne podľa SIEMASZKO, A. 1993.
Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych.
Warszawa: PWN. 410 strán)

K problematike deviacie sociológia pristupuje, podľa Siemaszko, alebo v rámci etiologickej paradigmy alebo paradigmy reaktívnej.

Pre **etiologickú paradigmu** je centrálnym problémom otázka príčin deviantného správania sa. Základná otázka znie: Prečo ľudia porušujú platné spoločenské normy? **Prečo oni TO** (že porušujú normy) **robia?** Predstavitelia paradigmy spravidla nespochybňujú existujúci normatívny poriadok a nepýtajú sa, ako vznikajú spoločenské normy a ako sú exekvované. Existujúci normatívny poriadok sa považuje za východisko úvah o príčinách odlišného správania sa „tých iných“. Táto paradigma sa uplatnila najmä pri skúmaní a vysvetľovaní kriminálneho a iného patologického správania sa, čiže tam, kde v spoločnosti je všeobecný konsenzus ohľadne sociálnych noriem a tieto sa opierajú o tradíciu posvätené zásady spolunažívania a vzťahov medzi ľuďmi. Vo vyťahu k odlišnému správaniu sa etnických, národnostných a iných menšín sa táto paradigma uplatňuje obtiažne.

V koncepciách, ktoré vznikli na pôde **reaktívnej paradigmy** je centrálnym problémom otázka príčin označovania daného správania za deviantné. Táto paradigma býva nazývaná zväčša teóriou *labellingu*, perspektívou stigmatizácie, teóriou etiketovania a pod. Základná otázka znie: Ako vznikajú spoločenské normy, **podľa ktorých sú oni označovaní za deviantov?** Aké sú reakcie spoločnosti na správanie sa tých, ktorých správanie sa nie je v súlade s normatívnymi očakávaniami? Aké konsekvencie tieto reakcie vyvolávajú? Predstiteľov tejto paradigmy zvlášť zaujíma proces, výsledkom ktorého je uznanie konkrétnych osôb za deviantov, ako aj dôsledky, ktoré z tohoto faktu vyplývajú pre ďalšie vzťahy „označenej“ skupiny s jej okolím. Táto paradigma umožňuje ďaleko širšie použitie ako iba na kriminálne či patologické správanie sa. Tento smer myslenia dnes už stratil niečo zo svojej pôvodnej popularity v predchádzajúcich rokoch. Dnes sa do popredia dostávajú neokonzervatívne prúdy a s nimi opätovná renesancia smeru sociálnej kontroly, ktorý je jedným zo smerov etiologickej paradigmy.

Hlavný rozdiel medzi etiologickou a reaktívnou paradigmou je najmä v **rozdielnom prístupe k spoločenským normám.** Teórie etiologickej paradigmy chápu tieto normy absolútne, t.j. ako dané, nespochybniteľné a problémom je, kto a prečo ich narúša. Teórie reaktívnej paradigmy chápu spoločenské normy relatívne a v kontexte. Nekladú dôraz na to,

prečo niekto narúša normy, zaujíma ich skôr, prečo je uznaný, označený za takého, ktorý narúša normy.

Rozdielne tiež chápu sociálnu kontrolu. V etiologickej paradigme je sociálna kontrola tým faktorom, ktorý znemožňuje či sťažuje nonkonformné správanie. V paradigme reaktívnej sociálna kontrola vyvoláva deviáciu, a to v dvoch smeroch: mechanizmy sociálnej kontroly určujú ktoré správanie sa neaprobuje, vďaka mechanizmom sociálnej kontroly je určitá konkrétna osoba uznaná za devianta.

Stručne by sa dalo tiež povedať, že podľa etiologickej paradigmy je deviantom ten človek, ktorý porušuje v spoločnosti platné sociálne normy. Podľa reaktívnej paradigmy je deviantom človek, ktorého spoločnosť označila v určitom ohľade za „iného“.

REAKTÍVNA PARADIGMA - tolerancia v symbolickej sfére života spoločnosti

Pre naše potreby sú viac užitočné koncepcie paradigmy reaktívnej. Jeden z jej tvorcov, **Howard S. Becker** (*Outsiders* a kolektívna práca pod jeho vedením *The Other Side. Perspectives on Deviance*, New York, The Free Press 1964, podľa Siemaszko, 1993), tvrdí, že deviáciu vytvárajú spoločenské skupiny a deviačným správaním je správanie, ktoré ľudia za také považujú. Toto stanovisko rozvinul **Kai T. Erikson** (*Notes on the Sociology of Deviance*, „Social Problems“ 1962, diel 9, s. 307-314 a *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*, New York, Wiley and Sons 1966, podľa Siemaszko, 1993), ktorý za kľúčový prvok analýzy deviácie považuje spoločenské publikum (*widownia społeczna*). Kritici považujú tento smer za primitívne sociologicky deterministický.

TYPY DEVIÁCIÍ A OZNAČENÍ

V rámci reaktívnej paradigmy, ako aj smerov ktoré v nejakom zmysle inšpirovala (či už pozitívne alebo negatívne) môžeme hovoriť o **štyroch typoch spoločenských označení a deviácií.**

Deviácie môžeme deliť na:

- prisúdené a dosiahnuté,
- pozitívne a negatívne,

Označenia môžeme deliť na:

- konformné a nonkonformné,
- udelené spoločnosťou a samooznačenia.

Predtým je však potrebné povedať niečo o Ervingovi Goffmanovi, pretože jeho analýza stigmatov a osôb, skupín, ktoré sú nimi zaťažené, bola využitá pri vytváraní týchto typov. (E. Goffman: *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth, Pelican Books 1973, 1. vydanie v r. 1963, podľa Siemaszko, 1993)

E. Goffmana zaujímalo predovšetkým to, čo sa deje, keď sa stretnú normálna osoba a osoba v nejakom ohľade „iná“, netypická, postihnutá. Goffmana zaujímalo „divadlo každodenného života“, zaujímala ho samotná interakcia, nie sekvencia udalostí ktorá sa nevyhnutne končí tým, že človek je označený za devianta, je mu prisúdená roľ devianta.

Goffman zaviedol do sociológie pojem „**stigma**“ (spočiatku sa zločinci fyzicky označovali vypaľovaním znaku na kožu, uťatím ruky a pod. Neskôr toto označovanie získalo

skôr symbolický charakter). Stigma podľa Goffmana vyvoláva výnimočne veľkú priepasť medzi *očakávanou spoločenskou identitou jedinca* a jeho *identitou skutočnou*.

Goffman rozlišoval tri druhy stigmatov:

1. Rôzne fyzické defekty (*zdiskreditované - discredited*). Vyvolávajú v nás obyčajne nechúť, sú okamžite rozpoznateľné, resp. jedinec predpokladá, že ľudia o nich vedia. Hlavným problémom v interakcii je, pre oboch partnerov interakcie, vysporiadať sa s touto neobvyklou a pre obe strany zaťažujúcou situáciou. Problémom je vysporiadať sa s napätím, ktoré vyvolávajú spoločenské kontakty.

2. Vady charakteru (*diskreditujúce - discreditable*). Jednotlivec predpokladá, že ľudia o nich nevedia (napr. homosexuálne tendencie, analfabetizmus, impotencia, slabá vôľa, agresivnosť, politický radikalizmus a pod). Takáto osoba stojí pred vážnym problémom: ako utajiť informácie, resp. manipulovať nimi, kontrolovať ich. Goffman píše: „Ukázať či neukázať, povedať či nepovedať, zatajiť alebo nezatajiť, klamať či neklamať, ale v každom prípade: komu, ako, kedy a kde?“

3. Rodová stigma. Máme túto stigmú a môžeme byť pritom úplne nevinní, to znamená nerobíme nič zlého (nemáme žiaden diskreditujúci nás znak) a nie sme zdiskreditovaní žiadnym fyzickým znakom. Iba náš blízky urobil niečo hrozné, alebo sa vyznačuje negatívne hodnotenými znakmi. Napr. dcéra alkoholika môže pociťovať rodovú stigmú, aj keď sama alkohol nepije, celá rodina chorého na AIDS môže pociťovať hanbu a poníženie a pod.

Stigmy fyzická a rodová sa týkajú sféry jestvovania, skrátka sú. Stigma charakteru je spojená so správaním sa jedinca. (*Ide o to, ktorá stigma sa nachádza v pásme tolerancie a ktorá nie. Zdá sa, že v normálnej spoločnosti by sa v tomto pásme mali nachádzať stigmy fyzická a rodová.*)

Podľa Goffmana môžeme byť odsudzovaní, odmietaní či považovaní za človeka druhej kategórie napriek tomu, že sme neurobili nič zlého, iba máme určité znaky, ktoré v danej kultúre nie sú aprobované. Hovorí tiež, že sú ľudia a skupiny - napr. ortodoxní Židia, ktorí napriek tomu, že majú stigmú, vôbec sa nepovažujú za iných či horších. Deje sa tak z rôznych dôvodov - osoba má silné *ego*, iný hodnotový systém vedome sa vzdávajú účasti v živote spoločnosti. Takíto ľudia môžu byť úplne necitliví na pripisované im stigmy a na to, že sú „iní“, môžu byť aj hrdí.

Deviácia dosiahnutá a prisúdená.

Milton Mankoff (*Societal Reaction and Career Deviance: A Critical Analysis*, „The Sociological Quarterly“ 1971, diel 12, s. 204-218, podľa Siemaszko, 1993) rozvinul Goffmanovu myšlienku, že stigma môže vyplývať nielen zo správania, ale aj z faktu, že sme akí sme, že daný znak jednoducho máme a tento je mimo oblasť tolerancie skupiny či nášho spoločenského prostredia. Mankoff rozlišuje deviáciu dosiahnutú (deviácia je výsledok správania sa či činnosti, ktorej cieľom je narušenie normy) od deviácie prisúdenej spoločnosťou.

V prípade deviácie prisúdenej sa status devianta získava nezávisle od činnosti či zámeru (hluchonemí, koktaví a pod.) - je teda nezávislý od osoby, ktorej znak prekračuje hranice normality. Je plne závislý od reakcií spoločenského publika, prostredia. Spoločenská reakcia je nevyhnutnou podmienkou existencie tohoto druhu deviácie. Na to, že deviant so statusom prisúdeným sa skutočne nachádza mimo priestor tolerancie skupiny usudzujeme podľa reakcií tejto skupiny.

Inak je to pri deviácii dosiahnutej. Tu o statuse devianta rozhoduje fakt činnosti s úmyslom narušiť normu a reakcia spoločenského prostredia nie je nutnou podmienkou.

Mnoho foriem deviácie sa môže rozvíjať úplne nezávisle od reakcií spoločenského prostredia devianta - defraudant, konzumcia narkotík a pod.

Zdalo by sa, že obidva typy deviácie sú od seba ľahko odlišiteľné. Nie je tomu tak. Napr. homosexualizmus je správanie sa, alebo stav, bytie? Ak prijmeme, že homosexualizmus je stavom, a že homosexuáli nemajú teda úmysel narúšať spoločenské normy, iba ich inklinácie sú silnejšie ako kultúrne tabu, potom homosexualizmus musíme uznať za deviáciu prisúdenú.

Zdá sa, že tolerancia je aktuálna pri deviácii prisúdenej.

Sebaoznačenie a označenie dané spoločnosťou, označenia konformné a nonkonformné.

(Sú východiskom pre získavanie a udržiavanie identity.)

Faktom sebaoznačovania sa ako jedna z prvých zaoberala **Judith Lorber**. Upozornila na to, že predstavitelia reaktívneho smeru nevenujú pozornosť deviačným etiketám, ktoré „pripínajú“ ľuďa sami sebe nezávisle od toho, či ich spoločenské publikum má alebo nie informácie o ich činnosti. Sebaoznačovanie sa nazýva tiež, nie práve najšťastnejšie, ako označovanie symbolické.

Aby došlo k sebaoznačeniu, musia byť splnené tri podmienky: človek si uvedomuje existenciu noriem, uvedomuje si, že sa správa spôsobom neaprobovaným a uvedomuje si, že takí ľudia sú nízko hodnotení.

Sebaoznačovanie sa zväčša vzťahuje na deviáciu dosiahnutú. Môže sa ale týkať aj pripísanej - napr. byť impotentom (o čom predsa všetci nemusia vedieť) môže vyvolať pocit nízkej hodnoty, vyvolať komplexy, zmeniť obraz vlastnej osoby vo vlastných očiach a pod.

V uvedených prípadoch ide o sebaoznačovanie konformné (keď ľudia o mne hovoria, že som blázon, tak asi som blázon). Poznáme ale aj sebaoznačovanie nonkonformné. Nonkonformisti - vedome spochybňujúci existujúci poriadok - pre sebaoznačujúceho sa devianta-nonkonformistu je nedostatok negatívnej reakcie spoločenského prostredia katastrofou. Nonkonformizmus existuje iba v takej miere, v akej je za taký považovaný. Ide zväčša o mládežnícke podkultúry. *Odpoveďou na sebaoznačovanie nonkonformné je obyčajne netolerancia.*

MECHANIZMY OZNAČOVANIA (STIGMATIZÁCIE)

Prostredníctvom stereotypizácie, ceremónie degradácie statusu a retrospektívnej interpretácie sa spoločenské prostredie snaží prinútiť jednotlivca, aby prevzal svoju novú roľu, roľu devianta. Deviant však má k dispozícii mechanizmy, ktorými môže uniknúť označeniu za devianta, alebo aspoň zmenšiť rozsah či význam deviačného označenia (odsúhlasovanie skutočnosti), alebo môže - napriek tomu, že je označený - prinavrátiť predchádzajúci charakter svojich vzťahov s okolím.

Stereotypizácia

Stereotypizácia a typizácia sú prirodzeným správaním človeka. Sú spôsobom na **usporiadanie skutočnosti**. Máme stereotypný obraz čašníka, spoločenskej vrstvy, národa, náboženských skupín a pod. **Stereotypy uľahčujú interakciu** v situáciách, keď nevieme, čo možno očakávať po neznámom partnerovi. Zaradenie ho do známej stereotypnej kategórie uľahčuje kontakt. Nevieme síce, čo môžeme očakávať od neho ako od konkrétnej osoby, ale vieme, čo môžeme od neho očakávať ako od predstaviteľa určitej skupiny. **Korene**

stereotypov tkvia v neznalosti. Čím väčšia je naša neznalosť konkrétnych ľudí alebo čím väčší je spoločenský dištans medzi nami a danou kategóriou osôb, tým väčšia je pravdepodobnosť, že náš obraz tejto kategórie bude stereotypný.

Veľmi silne stereotypizované bývajú práve obrazy deviantov. Jedným z dôsledkov deviačných stereotypov je to, že od deviantov očakávame správanie súhlasné s našim, často mylným stereotypom. Naše očakávania môžu potom vyvolať u devianta správanie skutočne súhlasné s našim stereotypným očakávaním

Podľa Erdwina H. Pfuha (*The Deviance Process*, s. 174-175, podľa Siemaszko, 1993)

deviantné stereotypy majú tieto dôsledky:

- Stereotypy sa považujú za skutočnosť.
- Od devianta očakávame „zlé správanie sa“ a nejednoznačné situácie máme tendenciu interpretovať skôr negatívne.

- Spoločenské publikum (prostredie) odmieta osoby zodpovedajúce deviačnému stereotypu (ostracizmus prostredia). Ak by náhodou išlo o prípad, ktorý znamená popretie stereotypu, spoločenské prostredie má tendenciu skôr preklasifikovať ten konkrétny prípad, ako meniť stereotyp.

- Stereotypy sú základom pre selekciu tých, ktorí majú byť formálne označení (stigmatizovaní) deviačnou stigmu (koho zadržia policajti v zhľuku osôb ako podozrivého - slušne vyzerajúceho „bieleho“, alebo otrhaného Róma?).

Stereotypy zohrávajú veľkú úlohu aj v činnosti inštitúcií, ktorých úlohou je rehabilitácia deviantov. Tieto majú obyčajne svoj vlastný obraz o deviantoch, ktorí sa hodia na rehabilitáciu a ktorí sú „nenapraviteľní“.

Ceremonie degradácie statusu

Tvorcom tohto pojmu je Harold Garfinkel (Garfinkel, H.: *Conditions of Successful Degradation Ceremonies. The American Journal of Sociology*. 1956, diel 61, s. 420-424, podľa Siemaszko, 1993). Hovorí o nej „...verejná identita jednotlivca sa mení na niečo, čo sa v špecifickej konfigurácii spoločenských typov považuje za horšie“.

Garfinkel rozoberal ceremoniu degradácie statusu v kontexte morálneho pobúrenia, aké vyvoláva dané správanie. Morálne pobúrenie nachádza svoj výraz v tak zvanom verejnom obvinení, počas ktorého sa „žalobca“ snaží dokázať, že „vinník“ je predstaviteľom iného a horšieho typu ľudí. Garfinkel zdôrazňoval, že „úradne“ sa ceremoniou degradácie statusu zaoberajú funkcionári rezortu spravodlivosti. Jeho analýza podmienok efektívnosti ceremónie sa ale neobmedzuje iba na činnosť inštitúcií formálnej spoločenskej kontroly. Každý reprezentant či člen daného spoločenstva môže zohrávať roľu „verejného žalobcu“. Preto také termíny ako „žalobca“, „vinník“, „svedok“, „čín“ sa nemusia vzťahovať iba na súdne konanie.

Ceremonia degradácie statusu (napr. súdenie zločínca) je podobná ako iné ceremónie meniace status človeka (napr. svadobná ceremónia, vojenská prísaha, ...). Pri ceremónii degradácie statusu sa však doterajší status človeka mení na horší.

Dochádza tiež k symbolickej generalizácii konkrétneho správania, ktoré spoločenské prostredie uznalo za vadné, na celú osobnosť „vinníka“. A tak sa napríklad z „jednorázového“ zlodēja stáva človek s osobnosťou zlodēja (hovoríme: Vždy bol nejaký divný, alebo Vždy mal povahu zlodēja a pod.). Funguje to tak, že obraz o človeku tvoríme akoby odznova. K tomu, čo o človeku vieme nepridávame nové poznatky, jeho predchádzajúca identita sa nám začína javiť ako nahodilá a nová, aktuálne vytvorená identita sa javí ako tá pravá, skutočná. Zrazu sa nám zdá, že tým, čím je tá osoba dnes, bola vlastne vždy.

Podľa Garfinkla počas ceremónie degradácie statusu pripisujú sa „novej“ osobe aj „nové“ motivácie. A v optike týchto nových motivácií začíname vnímať predchádzajúce ako aj budúce správanie sa danej osoby.

Cieľom ceremónie degradácie statusu teda je:

- Zbaviť človeka jeho doterajšej identity a prisúdiť mu úplne novú, horšiu (zmena identity má totálny charakter).
- Prepojiť konkrétne „zlé“ správanie vinníka so širším motivačným pozadím jeho činnosti a konania, ako aj so všetkými ostatnými znakmi jeho charakteru.
- Dokázať, že „vinník“ patrí medzi také „typy ľudí“, ktorí by sa mohli dopustiť inkriminovaného činu.

Priebeh ceremónie korešponduje s jej cieľom. Najprv sa ustáli, prečo sa „vinník“ dopustil svojho nekalého činu, potom sa mu pripisujú zodpovedajúce motivácie a následne sa v ich optike hodnotia tiež jeho iné (minulé, súčasné a potencionálne budúce) činy.

Mohli by sme tiež povedať, že ceremoniál degradácie statusu je úspešný vtedy, ak „žalobca“ dokáže, že „vinník“ je predstaviteľom iného a horšieho typu ľudí. Grafinkel menuje osem podmienok, ktoré „žalobca“ musí splniť, aby ceremoniál bol úspešný.

Retrospektívne interpretácie

Pojem *retrospektívnej interpretácie* pripisujú niektorí (J.I. Kitsuse a A.V. Cicourel) Karolovi Mannheimovi.

Ide o súčasť, prípadne pokračovanie ceremónie degradácie statusu. Ak deviant už bol uznaný za devianta, teda za „nového človeka“, reinterpretácii podliehajú aj fakty z jeho „bývalého života“, a to v súlade s novou, deviačnou identitou (napr.: „Vždy bol obtiažnym dieťaťom“). Retrospektívna interpretácia existuje preto, lebo spoločenské publikum, prostredie (*widownia*) devianta sa snaží mať o ňom stále spojitý obraz, udržať pocit súladu medzi novou, deviačnou identitou jedinca a jeho správaním sa v minulosti. Tento súlad sa obyčajne dosahuje tak, že zo života devianta sa vyberajú tie fakty, ktoré súhlasia s jeho novým statusom.

Mechanizmus retrospektívnych interpretácií opísal John I. Kitsuse (*Societal Reaction to Deviant Behavior: Problems of Theory and Method*, in: *The Other Side. Perspectives on Deviance*, Howard S. Becker (red), New York, The Free Press 1964, s. 96) takto: „... proces, počas ktorého sa analyzuje predchádzajúce správanie jednotlivca v svetle nových informácií týkajúcich sa jeho deviácie ...“.

Pôsobenie mechanizmu retrospektívnej interpretácie sa markantne prejavuje napr. v činnosti formálnych inštitúcií sociálnej kontroly. Ak niekto bol úradne uznaný za devianta, treba to potvrdiť faktami z jeho života. K tomu slúžia rozličné kartotéky, evidencie a pod., v ktorých sa škrupulátne zaznamenáva všetko zo života človeka, čo je v súlade s jeho identitou devianta. Erving Goffman konštatoval, že v kartotékach psychiatrických pacientov sa poznamenávajú predovšetkým tie fakty, ktoré potvrdzujú konštatovanú diagnózu, alebo sa k nej hodia (*Moral Career of the Mental Patients*, in: *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, New York, Anchor 1961). Nemusi pritom ísť o vedomú činnosť s cieľom škodiť človeku, ktorý bol označený ako deviant. Mnohé inštitúcie formálnej sociálnej kontroly fungujú totiž tak, že ako hovorí John Lofland, samočinne objasňujú to, čo má byť objasnené (*Deviance and Identity*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall 1969, s. 151).

MECHANIZMY ODSÚHLASOVANIA STIGMATIZÁCIE

Odsúhlasovanie skutočnosti

Mohlo by sa zdať, že vyjednávať o podobe skutočnosti je absurdné. Spoločenská skutočnosť sa však vyznačuje tým, že vzniká v priebehu interakcií medzi ľuďmi, symbolicky ju utvárajú jej účastníci. Povedané slovami F. Znanieckého vyznačuje sa „humanistickým koeficientom“. Jej podoba je preto predmetom neustálych negociácií, včítane toho, či konkrétny človek, skupina, spoločenské správanie či činnosť sú alebo nie sú deviantné.

Odsúhlasovanie skutočnosti je etnometodologickým pojmom. Na pôdu perspektívy spoločenskej reakcie ju preniesol Thomas J. Scheff (*Negotiating Reality: Notes on Power in the Assessment of Responsibility*, „Social Problems“ 1968, diel 16, s. 3 - 17.).

V mechanizme odsúhlasovania skutočnosti všeobecne ide o to, že prijatie alebo odmietnutie etikety devianta a určenie rozsahu a významnosti deviantného správania sa deje počas interakcie potenciálneho devianta a sociálneho publika (prostredia, *widowni*). Nie je to teda nejaký neosobný mechanizmus, deviant nie je obeťou procesu označovania. Nie je bezbranný počas konfrontácie so spoločenstvom, ktoré sa ho značí označiť za devianta.

Jedinec, ktorému hrozí, že bude označený za devianta, má na výber dve cesty. Môže sa snažiť poprieť existenciu deviácie, narušenia normy. Alebo sa môže aspoň pokúsiť „vyjednať“ zmenu „väčšej“ etikety na „menšiu“ (napr. tým, že poukáže na všetky poľahčujúce okolnosti).

Ze odsúhlasovanie skutočnosti nie je výmyslom nudiacich sa vedcov môžeme denne denne vidieť napr. keď pozorujeme interakciu policajta a chodca, ktorý prešiel ulicu na červenú, alebo vodiča, ktorý sa previnil proti dopravným predpisom. Chodec evidentne prešiel na červenú, policajt ho evidentne chce potrestať. Či trest bude prísny, mierny alebo žiaden závisí od mnohých vecí - oblečenia chodca, ako zahrá svoje spoločenské postavenie, či dokáže preukázať svoju ľútosť, resp. sa tzv. „vykecať“, od spôsobu odpovedania, častokrát od rasy, pohlavia, veku, používaného dialektu a pod.

Deviant býva, ako si ľahko už teraz domyslíme, rovnocenným partnerom v interakčnom procese označovania, stigmatizácie. V žiadnom prípade nie je (nevinnou) obeťou, vždy má určité možnosti obrany - raz väčšie, inokedy menšie. Mechanizmus odsúhlasovania skutočnosti mu umožňuje znemožniť udelenie etikety devianta, alebo aspoň dosiahnuť jej výmenu za menej diskreditujúcu.

Úspešnosť mechanizmu odsúhlasovania skutočnosti závisí predovšetkým od toho, či ide o deviáciu pripísanú, alebo dosiahnutú. Znaký či správanie označované ako deviácie dosiahnuté sú pre mechanizmus odsúhlasovania skutočnosti vhodnejšie, ako deviácie pripísané, pretože fyzické handicap existujú akosi „objektívnejšie“. Pri pripísaných deviáciách je pre označenú osobu šancou mechanizmus normalizácie.

Normalizácia deviácie

Mechanizmus normalizácie je v súčasnosti zaradený v rámci perspektívy spoločenskej reakcie, stále je však pre ňu určitou výzvou.

Termín *normalizácia* navrhla C. Green Schwartz (*Perspective on Deviance - Wives' Definitions of their Husbands*, „Psychiatry“ 1957, diel 20, s. 75-91). Používal ho tiež Erving Goffman (vid' *Stigma*, ..., s. 44). Samotný mechanizmus normalizácie opísal Fred Davis (*Deviance Disavowal: The Management of Strained Interaction by Visibly Handicapped*, in: *The Other Side*, s. 136).

Podľa F. Davisa normalizácia deviácie je „... proces, v dôsledku ktorého jedinec ... začína považovať za normálne a morálne akceptovateľné to, čo ho spočiatku poburovalo ako neprirodzené, 'bláznivé', deviačné atď., nezávisle od toho, či ten prvý dojem bol opodstatnený, oprávnený a trefný.“

Mechanizmus normalizácie spočíva v tom, že účastníci interakcie sa postupne „osvojujú“ s faktom deviácie jedného z partnerov a po určitom čase ho spoločenské publikum (*widownia*) prestane vnímať cez prizmu jeho deviačného statusu.

Davis vyčlenil **tri fázy procesu normalizácie deviácie**.

Prvou fázou je **fiktívna akceptácia**. V tejto fáze interakcie sa stretávame s hranou akceptáciou devianta, ktorá vyplýva z kurtoázie, ohľaduplnosti a pod. Partneri devianta si v interakcii s ním uvedomujú jeho nedostatok (chýba mu napr. kus nosa), ale správajú sa, akoby táto skutočnosť vôbec neexistovala.

V druhej fáze, tzv. **fáza rechodu**, nastáva vzájomné preberanie rolí medzi deviantom a okolím. Proces normalizácie deviácie vstupuje do tejto fázy vtedy, keď okolie začína vnímať devianta cez prizmu aj iných jeho znakov, nielen deviačných (všimneme si napr., že homosexuál - náš spolupracovník je inteligentný a vtipný človek). Deviačný status prestáva dominovať a rastie význam tých znakov a správania, ktoré doteraz partneri devianta nevnímali.

V tretej fáze sa **znormalizované interakcie inštitucionalizujú**. Deviácia sa uznáva za fragment osobnosti devianta, za čosi, čo tento síce má, ale čo neprekáča v normálnych kontaktoch s ním. Neide tu, ako v prvej fáze, o hru, že všetko je akoby v poriadku, že neide o deviáciu. Ide tu o reálnu akceptáciu takejto osoby napriek tomu, že je iná. Deviácia je aprobovaná a zahrnutá do priestoru normálnych interakcií.

Podmienkou úspešnosti procesu normalizácie deviácie je, aby obidve strany dokázali definovať spoločný priestor, to čo im je, resp. bude spoločné. Je to východisko ku pluralite v oblasti kultúry.

V literatúre sa možno stretnúť aj s iným chápaním normalizácie deviácie. Paul Rock (*Deviant Behaviour*, London, Hutchinson 1973, s. 84 a ďalšie) chápal normalizáciu deviácie ako jej faktickú akceptáciu, ktorá vyplýva zo všeobecného narušania určitej normy alebo z permissívneho vzťahu spoločenského publika (prostredia) k určitému druhu správania (v našich podmienkach napr. mimomanželské vzťahy, úplatky, nadmerné užívanie alkoholu a pod.). Toto chápanie normalizácie deviácie však naráža na jeden problém - je ešte deviáciou to, čo sa nestretáva s negatívnou reakciou?

Literatúra

ETIOLOGICKÁ PARADIGMA - tolerancia v rovine organizácie spoločnosti

Názory obsiahnuté v tejto paradigme majú spoločné to, že za devianta považujú toho, kto narúša v spoločnosti platné normy, ktoré regulujú správanie a spoločenskú činnosť členov spoločnosti. Podľa týchto názorov ľudia narušajú spoločenské normy vtedy, keď riadne nefungujú mechanizmy, ktoré majú vynucovať konformné správanie. Tieto názory sa zaujímajú o motiváciu tých, ktorí sa nesprávajú konformne a pýtajú sa *prečo devianti narušajú platné spoločenské normy*. Tu sa však končí zhoda medzi týmito názormi.

Podľa týchto názorov sa teda menšina vyznačuje tým, že činnosť jej členov regulujú normy, ktoré sa odlišujú od noriem, ktoré regulujú činnosť členov dominujúcej spoločnosti.

Ak sa teda v súlade s logikou tejto paradigmy pýtame *Prečo ľudia narúšajú záväzné sociálne normy*, tak sa ponúkajú dve skupiny odpovedí:

1. Pretože ich k tomu núti spoločnosť svojou sociálnou a kultúrnou štruktúrou.
2. Pretože zlyháva sociálna kontrola, čo vytvára priestor pre to, aby sa prejavili prirodzené negatívne vlastnosti človeka.

Prvá skupina názorov predpokladá, že človek má prirodzený sklon správať sa konformne, alebo mu prinajhoršom nie je vlastná prirodzená túžba správať sa nekonformne. Odpoveďou na otázku, prečo ľudia narúšajú normy je: pretože ich k tomu núti spoločnosť disharmóniou vo svojej kultúrnej či spoločenskej štruktúre.

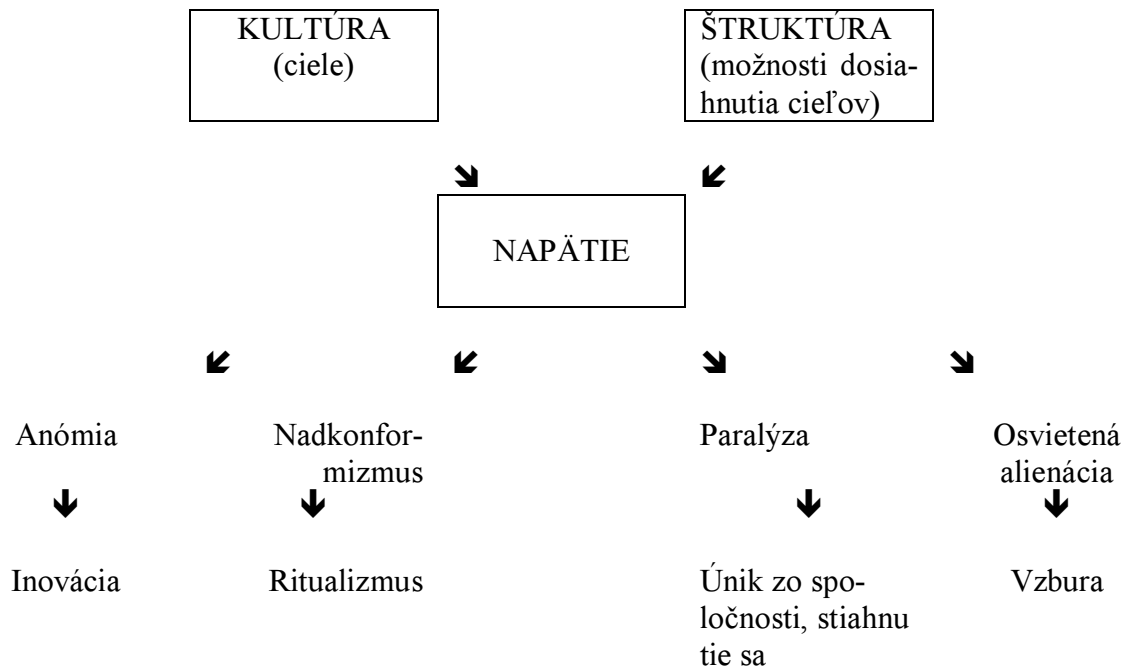
Tí, ktorí sa zaoberajú disharmóniou v oblasti kultúry (napr. Sellin) hovoria, že príčiny deviácie treba vidieť v chybách v procese učenia sa (kedy ľudia získavajú nonkonformné vzory správania) a v konflikte odlišných kultúrnych kánonov.

Spoločenskou štruktúrou sa zaoberajú štrukturálno-funkcionálne teórie napätia. Hlavný predstaviteľ Merton hovorí, že príčiny deviantného správania treba hľadať v rozdieloch medzi aspiráciami jednotlivcov a možnosťami ich realizácie konformným spôsobom. Deviácia je v súlade s tým normálnou reakciou normálnych ľudí na nenormálnu situáciu.

V súlade s týmito názormi možno hovoriť o týchto typoch adaptácie na disharmóniu v kultúrnej a sociálnej štruktúre:

Spôsoby adaptácie	Ciele kultúrne	Inštitucionalizované prostriedky
Konformizmus	+	+
Inovácia	+	-
Ritualizmus	-	+
Únik zo spoločnosti	-	-
Vzbura	+ - 1)	+ - 1)

Poznámka: 1) Znamená odmietnutie starých hodnôt a štruktúry a ich nahradenie novými.

Predstavitelia tejto skupiny veria, že deviantnému správaniu možno predchádzať odstraňovaním disharmónie v rovine kultúry spoločnosti a v oblasti spoločenskej štruktúry. Pre oblasť tolerancie to znamená nedospustiť stigmatizáciu a situáciu riešiť vyrovnaním cieľov a šancí.

Druhá skupina názorov vychádza z toho, že:

- Človek je vo svojej podstate nemorálny a má prirodzený sklon správať sa nekonformne.

- Logicky z toho plynie, že nie je potrebné vyjasňovať nekonformné správanie (ako to robia predstavitelia predchádzajúcej skupiny názorov), ale naopak správanie konformné. Preto kladú otázku *čo ľudí núti správať sa konformne a nebyť deviantami?* Odpoveď na otázku "prečo ľudia narušajú platné normy a stávajú sa deviantami?", resp. "prečo väčšina ľudí napriek svojmu prirodzenému sklonu správať sa nekonformne sa tak nespráva?" znie: Pretože zlyháva spoločenská kontrola a prejavujú sa prirodzené negatívne vlastnosti človeka. Deviaciám možno predchádzať dbaním o správne fungovanie spoločenských väzieb medzi ľuďmi a neumožňovať situácie, kedy "pokúšame" toleranciu, kedy sociálny klud zabezpečuje už iba miera tolerancie.

Ak príčinu deviantného správania budeme vidieť v zlyhavaní mechanizmov spoločenskej kontroly, tak v minulosti bola aktuálna teória Durkheima a v súčasnosti je stále populárna teória T. Hirschiho (*Causes of Delinquency*, 1969).

Podľa T. Hirschiho "Jedinec môže (*is free*) zločinne konať, pretože sa narušili jeho väzby s konformným poriadkom."

Človek je podľa Hirschiho viazaný so spoločnosťou 4. väzbami:

- Spojenie, pripútanie (*attachment*)

Ide o najdôležitejšiu väzbu. Jej podstatu tvoria emocionálne väzby s prostredím *dôležitých iných* (rodina, priatelia ...). Jej fungovanie ako nástroja kontroly je založené na tom, že pred tým ako prikrčíme k činnosti, kladieme si otázku "Čo si ONI o mne pomyslia?".

Takto formulovaná väzba je zaujímavá aj z metodologického hľadiska. Ide o sociologicky vyjadrený a metódami tejto vedy merateľný variant toho, čomu hovoríme *svedomie*. Tento typ väzby je empiricky merateľný a v čase sa mení.

- Oddanosť, angažovanie (*commitment*)

Tento typ väzby vyjadruje skutočnosť, že vo svojej spoločenskej činnosti sa riadime určitými pravidlami, a to z obavy pred dôsledkami konania, ktoré by nebolo v súlade s týmito spoločensky určenými regulami. Fungovanie tejto väzby je zabezpečené tým, že spoločenské reguly sú definované tak, aby konformné správanie bolo výhodné, a aby deviácia prinášala straty. Obava pred konsekvenciami vlastného nekonformného správania je založená na kalkulácii strát a ziskov: oplatí sa mi nekonformné správanie, keď som do konformného už toľko vložil?

Pre spoločenské riadenie z toho vyplýva, že:

- s intolerciou sa v tomto type väzby stretávame vtedy, keď tolerancia nám nič neprináša;

- spoločnosť má možnosť predchádzať deviáciám dobre definovaným systémom avansov, mechanizmov zabezpečujúcich úspech a pod;

- tento typ väzby umožňuje manipulovať spoločnosťou poskytovaním zlých informácií, deformovanou interpretáciou inak správnych informácií.

- Zapojenie sa (*involvement*)

Tento typ väzby hovorí, že mnoho ľudí vedie ctnostný život preto, pretože na ten nectnostný nemajú čas ani myslieť - celý svoj čas majú totiž vyplnený prácou, starosťami, povinnosťami a pod. Na deviáciu nemajú čas, pretože ho majú plne vyplnený činnosťami, ktoré sú v súlade s platnými normami.

- Viera v, presvedčenie o nutnosti rešpektovať normy (*belief*)

Tento typ väzby hovorí o tom, že konformne sa správame preto, lebo cítime úctu k platným spoločenským normám. S úpadkom presvedčenia o správnosti platných noriem narastá rozsah deviantného správania. Presvedčenie o správnosti platných noriem a tým o nutnosti rešpektovať ich klesá, keď v spoločnosti dochádza k narúšaniu iných regulačných mechanizmov.

Sociálne - psychologické, sociálne - kultúrne a sociálne - politické zdroje netolerancie.

SOCIÁLNO - PSYCHOLOGICKÉ ZDROJE NETOLERANCIE.

(Na základe H. Hamer: Demon nietolerancji)

Netolerancia je to súborom predsudkov, je to negatívny a arbitrálny postoj, ktorý sa opiera na nekompletných či falošných informáciách, nadmerne zjednodušený, často nelogický, strnulý a neobyčajne odolný zmenám.

Stereotypy

Stereotyp je **schéma** vnímania, uvažovania a hodnotenia určitých javov, ovplyvňujúca názory, mienku, postoje a chovanie. Ide o tendenciu k zjednodušenému a zdeformovanému vnímaniu, uvažovaniu a hodnoteniu skupín ľudí. Majú podobu strnulých predstáv, ktoré ľudia preberajú obvykle z iných zdrojov ako z vlastnej skúsenosti. Stereotyp uľahčuje život, pretože nevyžaduje samostatnú psychickú námahu. Má iracionálny charakter a ťažko podlieha zmene na základe logickej argumentácie. Svet je so stereotypmi jednoduchší. Ak však vedie k deformovaniu skutočnosti stáva sa nebezpečný. (Sociol. slovník)

Stereotyp sa vyznačuje:

- Malým počtom vecných informácií.
- Zvýrazňovaním a zveličovaním určitých znakov a zastieraním a zmenšovaním iných, čo napomáha prehlbovaniu rozdielov medzi "svojimi" a „cudzími“.
- Pripisovaním najčastejšie negatívnych znakov príslušníkom danej skupiny, čo sa spája s minimalizáciou individuálnych rozdielkov v rámci skupiny.
- Intenzitou negatívnych emócií spojených so stereotypom.
- Strnulosťou a odolnosťou vlastných hodnotení na zmeny, čo je spojené s ich privlastnením si už v rannom detstve. Utvárajú ich, udržiavajú a prenášajú v podobe vzorov myslenia najbližšia rodina, pre osobu významní jedinci, kultúrno-sociálne prostredie, hlavne tzv. referenčné skupiny (skupina, ktorej členom sa jedinec chce stať, alebo jej uznanie chce získať).
- Verbálnym charakterom.
- Subjektívnou istotou, že je výstižný a homogénny.

Predmetom stereotypov obvyčajne sú skupiny, rasové, národné, regionálne, profesiové, stúpenci nábožestiev, predstavitelia soc. vrstiev, skupiny veku, pohlavia, skupiny vyznávajúce určitú módu

Stereotypy majú určitú funkciu:

- poznávaciu,
- adaptačnú na prostredie,
- obrannú a redukovajúcu strach,
- posilňujú skupinové hodnoty,
- ospravedlňujú vlastnú nenávisť a kanalizujú agresiu k iným,
- zabezpečujú predvídateľnosť ľudského správania
- komunikačnú, dorozumievanie sa s „s vlastnými“,
- umožňuje manipulovať ľuďmi.

Genéza stereotypov

- výchova,
- počas plnenia sociálnych rolí (tvorí sa stereotyp "iného),
- v medziskupinových konfliktoch o obmedzené zdroje,
- proces získavania identity (my a oni, my sme lepší),
- prenesenie agresie na iných, nevinných "obetných baránkov",
- určité znaky osobnosti (autoritárska osobnosť),
- schematická a selektívna štruktúra poznávania.

Stereotypy majú tendenciu sa samoumocňovať:

- pre selektívnosť vnímania (vnímame ľahšie to, čo očakávame, že budeme vnímať),
- samonaplňujúca sa predpoveď (učiteľ sa bude menej venovať tzv. menej schopným a oni sa stanú menej schopnými),
- na stereotypoch sa opiera stigmatizácia.

Predsudky

Predsudok je iracionálny a negatívny **postoj** k iným ľuďom, intenzívny, strnulý a odolný voči zmenám.

Predsudok je uzavretý postoj k čomukoľvek, ktorý sa utvára jednou a priori danou náb. či ideol. determinantou, nezávisí na okamžitej situácii. Zväčša znamená negatívny postoj voči určitej skupine, ktorý má posilniť či ospravedlniť diskrimináciu členov skupiny, a to na základe ich členstva a nie osobných znakov. Ide o zovšeobecnenie, podľa ktorého určitá kategória ľudí má nižšiu kvalitu ako my sami a tento názor sa berie ako daný bez ďalšieho preskúmania. (Sociol. slovník, ss ??????)

Predsudky sa prejavujú v stereotypoch a stereotyp napomáha vzniku predsudku. Nie každý stereotyp vedie k predsudku (stereotyp gazdinej), aj keď predsudky vznikajú najčastejšie na báze stereotypov. Ich predmetom sú tiež skupiny, tak ako u stereotypov.

Príčiny predsudkov sú také isté ako u stereotypov: nedostatočná znalosť ľudí, predčasné prenášanie znakov jedinca na celú skupinu, konformizmus, frustrácia, konflikty sociálne-ekonomické.

Znaky predsudku:

- Obsahuje zložku poznávaciu (falošný názor), emotívno-hodnotiacu (nepriateľstvo) a behaviorálnu (pripravenosť k tendenčnému správaniu sa).
- Agresívny program aktivity smerujúcej proti členom "cudzej" skupiny, často s cieľom izolovať ju, alebo úplne odstrániť.
- Ide obyčajne o konglomerát rôznych stereotypov.
- Ľuďom ktorých sa týka sa pripisujú negatívne znaky.
- Ide o úsudok, ktorý sa opiera o prv ustálené falošné východiská.
- Obsahuje početné zjednodušenia a nadmerné zovšeobecnenia, čo vedie k zatieranu rozdielov medzi ľuďmi z jednej triedy, skupiny, vrstvy a pod.
- Ide o postoj strnulý a trvalý.

Genéza predsudkov:

- Neuspokojenie dôležitých potrieb počas kríz rôzneho druhu. Frustrácia často vedie k agresii a vyhľadávaniu "obetného baránka", ktorého možno obviňovať a preniesť na neho zodpovednosť za vlastný zlý stav.

- Autoritárska osobnosť napomáha prijímaniu a šíreniu predsudkov. Autoritárska osobnosť sa vyznačuje: používa stereotypy, jej postojom je podriadenosť voči moci, je nepriateľská k cudzím, je voči nim podozrievavá, má sklon trestať osoby ktoré na nej závisia, pripisuje vlastné znaky a motívy iným ľuďom.

Kedy negatívny postoj nie je predsudkom?

- Keď sa opiera na overených informáciách.
- Keď osoba svoj postoj mení pod váhou vecných argumentov.

Deformácie vo vnímaní, ktoré posilňujú predsudky:

- Prvý dojem.
- Tzv. znaky centrálné a ukryté (učiteľ vníma deti vzhľadom na ich schopnosti).
- Halo efekt (zovšeobecnenie prvého dojmu).
- Logická chyba (predpokladáme, že určité chyby sa vyskytujú vždy spolu - silný fyzicky bývajú zväčša - údajne - agresívnejší, čo nie je pravda).
- Chyba lahodnosti. Tendencia k prehnane pozitívnemu hodnoteniu ľudí.
- Chyba centrálnej tendencie Vyhýbanie sa hodnoteniu ľudí, ktoré registruje ich rozdiely a hodnotenie ľudí rovnakým spôsobom ako "dobrý", "priemerný" a pod.
- Chyba atribúcie. Nadhodnocovanie úlohy osobných vlastností a predpokladov pri objasňovaní príčin správania vlastného či iných a nedoceňovanie situačného kontextu - napr. si myslíme, že ako ľudia vysoko morálni nie sme v stave správať sa voči iným ukrutne.
- Tendencnosť myslenia. Snaha podriaďovať informácie raz utvorenej hypotéze či názoru. Prejavuje sa to tromi spôsobami: vyhýbame sa informáciám, ktoré nesúhlasia s našim názorom, nedoceňujeme, nespracovávame obdržané informácie, ktoré nepotvrdzujú náš názor, pretvárame informácie negatívne v informácie potvrdzujúce náš názor. Dá sa tomu zabrániť učením sa umeniu diskusie a hre na alternatívne myslenie, t.j. vyhľadávanie opačných argumentov, než aké sme si osvojili.

Prejavy a príčiny predsudkov

Netolerancia, čiže súbor predsudkov, sa prejavuje:

- tendenciou hľadať "obetných baránkov",
- konformizmom.

Hľadanie "obetných baránkov"

Obetný baránok je zaťažený zodpovednosťou za to, čo neurobil. Možno sa ním stať vplyvom štyroch činiteľov:

- Provokovaním nechuti a antipatie prostredia (nerešpektovanie noriem v spoločnosti, arogancia človeka, závisť spoločnosti, hľadanie zdôvodnení pre prenasledovania, zažehnanie nebezpečia, náказы a pod. hľadaním "vinného").
- Vydeľovaním sa na základe skupiny (extrémne prípady - bohatí-chudobní, tí čo majú adaptačné problémy - noví).
- Bezmocnosťou (neschopnosť či nechuť brániť sa, čo sa považuje za slabosť).
- Miery súhlasu spoločnosti s prenasledovaním (v ekonomických, politických či ideologických krízach - Hitler, Stalin, McCarthy).

Konformizmus - podliehanie názorom, ktoré v danej spoločnosti sú záväzné.

Najdôležitejšími príčinami predsudkov sú:

- autoritárska osobnosť,
- neuspokojenie dôležitých potrieb,

- dehumanizácia vzťahov medzi ľuďmi,
- pocit ohrozenia zapríčinený krízami ekonomickými, politickými a ideologickými.

Autoritárska osobnosť

Genéza: Prísna výchova, časté trestanie, vysoké požiadavky, hrozba pozbavenia lásky ak ich nenaplní. Dôsledkom je emócia nepriateľstva, zlosti a bojzlivosti. Tieto emócie vyvolávajú ďalšie tresty od rodičov. Preto ich dieťa uvoľňuje vo svojom prostredí na tých, ktorí im to dovoľia - na slabších, na zvieratách ...

Autoritárska osobnosť sa vyznačuje:

- stereotypné myslenie,
- rešpekt voči moci a prísnosť na deti a podriadených,
- činnosť škodiaca iným a cynizmus,
- vytváranie zdania „silného človeka“,
- nastavenie na útok zvonku, videnie hrozby aj tam, kde nie je, neustála podozrievavosť,
- konvenčné správanie a agresia voči tým, ktorí myslia a konajú inak,
- prirodzené správanie nie je, ani schopnosť empatie a súcitenia,
- glorifikácia vlastnej skupiny a negatívny postoj k „cudzím“.

Predsudky sa učíme „na kolenách matky a otca“. Vyplýva z toho, že výchova k tolerancii by nemala obsahovať metódy vyvolávajúce ohrozenie (tresty) a nemali by sme dieťaťu ukazovať ako veľmi neznáme určitých ľudí a ako sa cítime lepší od nich.

Predpoklady pre tvorenie autoritárskej osobnosti sú nátlak a násilie spojené s nedostatkom láskavosti a emotívneho tepla v rodine a priaznivých citov (ale nedemonštrovaných pričasto).

Neuspokojenie dôležitých potrieb

- Potreby fyziologické (spánok, hlad a smäd, zachovanie rovnováhy a teploty).
- Potreba bezpečnosti (udržanie zdravia a života, udržanie priaznivých emotívnych podmienok, nenarušený rytmus života, zabezpečenie pocitu poriadku).
- Potreba afiliácie (patríť niekam).

Ak sú neuspokojené posledné dve potreby, vyvolávajú neprispôsobenie a následnú agresiu a hľadanie obetných baránkov. Ich uspokojenie sa prejavuje v silnej, odolnej na stresy osobnosti so sklonom k tolerancii.

- Potreba úcty (udržanie vysokého samohodnotenia, získanie pozitívneho hodnotenia zo strany iných ľudí, potreba sily, výsledkov, kompetencie, moci, nezávislosti, slobody, pocitu dôležitosti).
- Potreba sebarealizácie (robiť v živote to, na čo sú schopnosti, čo nás baví).
- Potreby poznania.
- Estetické potreby.

Potreby sú usporiadané do hierarchie, kým nie sú uspokojené nižšie, nedochádza k uspokojeniu vyšších. Z toho vyplýva, že ak nie sú uspokojené nižšie potreby, nemožno hovoriť o podmienkach pre toleranciu.

Kritici hovoria o tom, že jednotlivé skupiny potrieb môžu nadobúdať autonómiu. Možno sa domnievať, že je možná kompenzácia potrieb

Celkové platí, že čím viacej je neuspokojených dôležitých potrieb, tým väčšia pravdepodobnosť objavenia sa netolerancie.

Dehumanizácia vzťahov medzi ľuďmi

Humánne vzťahy sa vyznačujú akceptáciou, otvorenosťou, spontánnosťou, úprimnosťou a zaangažovaním. Dehumanizované vzťahy sa vyznačujú predmetovým vzťahom k ľuďom. Občas taký vzťah je potrebný - napríklad pri živelných pohromách či chirurgickej operácii, kedy emócie by mohli zabrániť samotnej činnosti záchrany.

Dôsledky a mechanizmus dehumanizácie.

Dôsledky: Inštrumentálny prístup k ľuďom, nerešpektovanie ľudských potrieb, ničenie ľudí.

Mechanizmus: Uznať ich za nižší druh ľudí. Použiť k tomu „vonkajšiu barličku“ nejakej ideológie, ktorá to zdôvodní, zlegitimizuje a zbaví nás tak zodpovednosti za naše činy.

K čomu slúži dehumanizácia?

- Vynútená potrebami spoločnosti (množstvo ľudí v čase dopravnej špičky).
- Dehumanizácia používaná v sebeobrane (emotívne sa „vypaľujeme“ - obranný mechanizmus proti ambivalentným emóciám voči tým, o ktorých sa staráme).
- Dehumanizácia používaná inštrumentálne (prostitúcia a iné, kedy ľudí máme ako predmety pre naše zisky či zábavu).
- Dehumanizácia pre realizáciu cieľov „vyššieho rádu“.

SOCIÁLNO - KULTÚRNE ZDROJE TOLERANCIE A NETOLERANCIE

1. Nedôvera k cudzím. (Podľa Becker a Barnes, 1964).

Xenofóbia, nedôvera k cudzím je jedným zo znakov uzavretých, predpisomných spoločenstiev a ich duševnej immobility, susedskej izolácie a kultúrnej inercie. Vyskytovať sa ale môže - a aj sa vyskytuje - tiež v rozvinutých spoločnostiach, pretože nedôvera k cudzím, k iným, k nečlenom skupiny, je základný sebaobraný mechanizmus skupiny. V modernej, otvorenej spoločnosti je reálna možnosť prekonať ho pomocou informácií, ktoré prekenu neznalosť. V tradičnej, predpisomnej spoločnosti a v spoločnostiach totalitných, informácie nič nez môžu, pretože ide o uzavreté spoločnosti.

(Duševná immobilita znamená nechuť alebo neschopnosť alebo oboje k zmene spôsobu činnosti a myslenia. Je spojená s kultúrnou inerciou. Nie sú výsledkom ľudskej prirodzenosti, ale výsledkom zvláštnej situácie, situácie susedskej izolácie. Susedská izolácia prospieva rozvoju prísnej spoločenskej kontroly a tá zase vyvoláva kultúrnu skostnatenosť. Dlhotrvalá susedská izolácia dovoľuje rozvinúť sa nemenným návykom, čo vyvoláva silný odpor proti zmene. Návyky, obyčaje, rutina, stereotypy dominujú nad všetkým a sú rituálne potvrdzované. Kultúrny kód sa odovzdáva ústne, s čím sa spája neochota k zmenám a ostražitosť pred zmenami - až existencia písma umožnila uchovávať tradíciu aj pri zmenách v spoločnosti. Zmeny v spoločnosti sa stali možné bez toho, aby bola ohrozená skupinová pamäť a identita spoločnosti.)

Franz Boas v *Antropology and Modern Life* (s. 140) píše: „Netolerancia sa často, ak nie vždy, opiera na sile mechanických reakcií a na silnom neprijemnom pociť, ktorý zažívame, keď sa nesprávame v súlade so svojim návykom. Otvorený fanatizmus, viditeľný pri prenasledovaní heretikov si treba takto objasniť. ... Jeho psychologickým základom bola ...

neschopnosť zmeniť spôsob myslenia, ktorý sa automatizoval a s tým spojená nemožnosť myslieť po novom. Preto sa to (*myslenie po novom - I.V.*) zdalo čímsi protispoločenským, a teda zločineckým.“

Inými slovami:

1. Staré oligarchie (napr. antická Sparta) vedeli, že kultúrny kontakt vnesie dezorganizáciu do spoločnosti. Svojim občanom preto zakazovali cesty do zahraničia a bránili cudzincom v prístupe do krajiny. Či to bolo múdre? Asi nie. Vznik demokracie, úcty k ľudskej dôstojnosti, vznik filozofie a vedy svedčia o tom, že múdro konali občania Athén, ktorí svoju spoločnosť otvorili cudzím vplyvom. Ale bez cti, hrdinstva, úcty k dedičstvu otcov a bez nespochybňovanej zodpovednosti voči celku a poslušnosti k autoritám by zase bojovníci Sparty, nenakazení cudzími ideami a hodnotami, asi neubránili Thermopilský priesmyk proti zdruvujúcej presile Peržanov a Athény by asi nemali možnosť rozvinúť svoju demokraciu.

2. Negatívny postoj k cudzincovi je výsledkom náboženského fanatizmu, nepríjemných skúseností predchádzajúcich generácií, ale hlavne negatívny postoj vzniká vtedy, keď cudzinec nepostupuje vo svojej činnosti a správaní podľa posvätného kódexu spoločnosti. Cudzinec keby ako nechcel, raz naruší - z neznalosti - niektorý z mnohých tabu a obmedzení, ktoré škrupulátne regulujú život predpísmenných skupín. Netolerancia sa teda netýka cudzinca ako takého, ale cudzinca, ktorého činnosť nerešpektuje kódex správania *in-group*. Netolerancia sa netýka iba cudzinca. Sociálna kontrola ťaží a zväzuje aj členov *in-group*.

Literatúra:

BECKER, H., BARNES, H., E. 1964. Rozwój myśli społecznej od wiedzy ludowej do socjologii. Diel I. Warszawa: Książka i Wiedza. ss. 69 - 75.

2. Sústavy postojov

Etnocentrizmus. Sovinizmus. Rasizmus. Antisemitizmus.

S nechuťou k cudzincom sa spája **etnocentrizmus**,

Etnocentrizmus: presvedčenie, že vlastná skupina, ľud, ethnos je bodom, okolo ktorého sa otáča všetko ostatné, že je čímsi mimoriadne dôležitým. Etnocentrizmus to sú postoje a presvedčenia, ktoré sú vlastné etnickým skupinám, pre ktoré je kultúra vlastnej spoločenskej skupiny referenčným rámcom pre opis a hodnotenie kultúr iných skupín. Etnocentrizmus sa obyčajne spája s presvedčením o vyššej pozícii vlastnej skupiny a jej kultúry. Stretávame sa s tým u všetkých etnických skupín.

Predpísmenný človek uvažuje v kategóriách MY, čo znamená:

1. Títo ľudia trvajú na potrestaní viníka z radov vlastnej skupiny.

2. K iným skupinám, *they group*, sú príkro nepriateľskí, dokonca aj vtedy, keď ide o jazykovo či kultúrne blízku skupinu. Necítia k nim sympatie a nesprávajú sa solidárne. Členovia *they-group* patria v očiach členov *in-group* do iného sveta. Preto mučenie, vraždenie, podpaľovanie, lúpeže a pod. sú pre predpísmenného človeka čímsi prípustným. Keď sa takéto ľudia stretnú s cudzincom, ktorý je k nim láskavý a poddajný, hovoria o ňom „Je skoro taký ako my“.

Divoch považuje svoj ľud za jediný opravdivý, za mieru všetkých iných, za centrum sveta.

Podobnú tendenciu etnocentrizmu možno nájsť u takých ľudov, ktoré sú v ranných štádiách písma (Číňania sa považovali za čosi lepšie, Egypťania za zvlášť milovaných bohmi, Židia za vyvolený národ.).

Literatúra:

BECKER, H., BARNES, H., E. 1964. Rozwój myśli społecznej od wiedzy ludowej do socjologii. Diel I. Warszawa: Książka i Wiedza. ss. 69 - 75.

SOCIÁLNO - POLITICKÉ ZDROJE TOLERANCIE A NETOLERANCIE.**1 Nadmerná dynamika spoločenských zmien.**

Ide o takú prudkú zmenu sociálneho, ekonomického, politického a kultúrneho usporiadania, že>

- ľudia nie sú v stave udržať poznávaciu, emotívnu a konatívnu kontinuitu s predchádzajúcim stavom,
- dochádza k destabilizácii spoločenského poriadku a sociálnych noriem, čo ústi do masovej anómie,
- dochádza k zásadnému a rýchlemu narušeniu istôt, na ktoré boli ľudia socializovaní.

Pre generáciu, ktorú postihne takáto prudká a zásadná zmena to znamená, že sa snaží o spomalenie/zastavenie tempa zmien, resp. sa snaží vybiť svoju frustráciu na "obetnom baránkovi". Tým býva obyčajne cudzinec, alebo nečlen skupiny "my".

2. Potreba autoritatívnej štruktúry moci a spoločenskej činnosti (vlastné)

V anomickkej spoločnosti ľudia túžia po istote a nachádzajú ju v "barličke", "vonkajšom lešení", v opore, ktorú im poskytuje autoritatívna ideológia, autoritatívny a zjednodušujúci pohľad na svet, autoritatívne a hierarchicky zorganizovaná spoločnosť. Táto „opora“ uvoľní ich frustrácie a na druhej strane dá ich rozkolísanej či neutvorenej osobnosti, nerozvinutej identite náhražku, pocit zakotvenia, oporu, istotu v konaní, návod. Umožní im cítiť sa veľkými a silnými.

Táto vonkajšia štruktúra ich uniformizuje, dehumanizuje, robí z nich automaty, necitlivé na iný názor či konanie, utrpenie, potreby a situácie iných.

Literatúra:

Kopaliński, ?, 1973. *Rytmy życia*. Kraków: ??

3. Ideológie netolerancie - veľké projekty reformy spoločnosti.

Nacionalizmus. Nacizmus, fašizmus, komunizmus.